

Дзюблюк

Олександр Валерійович

*Доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи*

Тернопільського національного економічного університету

Рудан

Віталій Ярославович

Викладач кафедри банківської справи

Тернопільського національного економічного університету

БАНКІВСЬКА КРИЗА В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Особливості функціонування банківської системи України на сучасному етапі характеризуються значними збитками банківських установ (понад 80 млрд грн за перші чотири місяці 2015 року), високими ризиками, що визначає необхідність формування значних резервів під активні операції, визнанням неплатоспроможними 49 банків. Причини цих негативних явищ криються не тільки і не стільки в анексії Криму та військових діях на Донбасі, але значно глибші та є результатом прорахунків в управлінні державою загалом і фінансовим сектором зокрема в усі роки після проголошення незалежності.

Так, аналізуючи процеси становлення і розвитку вітчизняної банківської системи, можна виокремити чотири ключові причини виникнення не лише банківської кризи 2014–2015 років, а й попередніх банківських криз 1998, 2004, 2008–2009 років. До таких причин слід віднести.

1. *Неефективність законодавства і регулятивних механізмів у сфері банківської діяльності.* Виходячи з аналізу вітчизняного банківського законодавства, можна зробити висновок, що два найголовніші напрями діяльності комерційних банків (валютні операції та кредитування) практично не регулюються на законодавчому рівні. В Україні валютні відносини регламентуються Декретом Кабінету Міністрів «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від

19 лютого 1993 року, який є застарілим та регулює обмежене коло валютних відносин, а у сфері кредитування ще 2004 року було скасовано єдине Положення НБУ «Про кредитування». За таких умов, починаючи із 2004 року, в Україні різко зросла кредитна (з 42,2% у 2004 р. до 59,1% у 2008 р.) і депозитна (з 36,5% у 2004 р. до 48,5% у 2009 р.) доларизація, що в кінцевому підсумку призвело до зростання валютних ризиків, девальвації гривні та банкрутств підприємств і банків. Відсутність дієвого законодавчого регулювання валютних відносин призводить до фактичної втрати Національним банком України контролю за емісійним механізмом, що ставить під сумнів його спроможність проводити самостійну грошово-кредитну політику та ефективно впливати за допомогою монетарних інструментів на реальний фінансовий сектор економіки.

Щодо регулятивних механізмів, то, як показує практика, недостатньо ефективним є нагляд НБУ за цільовим використанням кредитів рефінансування. Також більшої ефективності потребують установлені НБУ нормативи ліквідності та нормативи кредитних ризиків, адже в умовах кризи нормативи ліквідності завжди мають позитивне значення. Заниженими, на нашу думку, є і вимоги до мінімального розміру статутного капіталу, оскільки багато вітчизняних підприємств можуть одноосібно створити комерційний банк для кредитування власної діяльності, що згодом може призвести до його банкрутства.

2. *Низька ефективність грошово-кредитної та валютної політики.* Відсутність середньострокової стратегії реалізації грошово-кредитної та валютної політики створює проблеми для бізнес-планування діяльності комерційних банків на тривалу перспективу, а також не сприяє довірі до НБУ з боку економічних агентів. У кризовий період були відсутні нестандартні інструменти грошово-кредитного та валютного регулювання (такі як у ФРС США та ЄЦБ), що не сприяло забезпеченню оптимального рівня ліквідності банківської системи. Окрім цього, було суттєво підвищено облікову ставку Національного банку України до 30% у той час, коли інфляція була спричинена не кредитним каналом монетарної трансмісії, а валютним каналом, що призвело до майже повного припинення банківського кредитування реального сектору економіки.

3. *Недостатній рівень узгодження монетарної та фіскальної політики.* У процесі реалізації державної економічної політики в Україні

спостерігається неузгодженість дій НБУ та Уряду у сфері встановлення цілей макроекономічного регулювання, формування та прогнозування основних економічних параметрів розвитку, розв'язання проблем капіталізації та ліквідації проблемних банків, розроблення заходів щодо стимулювання розвитку національного виробництва, регулювання валютних відносин і вирівнювання платіжного балансу. За останній період монетарні інструменти набули не виправдано пріоритетного значення в дотриманні основних макроекономічних показників (валютний курс, інфляція, ВВП) порівняно із фіскально-бюджетними інструментами. Крім того, загрозливих розмірів почала набувати монетизація державного боргу, що фактично є шляхом до неконтрольованої емісії.

4. *Структурні дисбаланси в економіці.* Практична відсутність реальних кроків державної економічної політики щодо подолання структурної розбалансованості економіки призводить до перманентної збитковості підприємств, надмірного рівня відкритості економіки, імпортозалежності країни, що негативно позначається на банківській діяльності, створюючи кредитні та валютні ризики, підвищуючи вразливість національного господарства до глобальних економічних дисбалансів.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, Національному банку України в тісній співпраці з Урядом варто вжити всіх можливих заходів щодо подолання зазначених вище проблем. На наш погляд, одними із заходів подолання банківської та загальноекономічної кризи в Україні можуть бути такі:

– у **сфері валютної політики:** 1) ухвалення закону України «Про валютне регулювання і валютний контроль»; 2) обов'язкове отримання резидентами дозволів від органів валютного контролю на залучення іноземних кредитів чи на випуск зовнішніх позик; 3) примусова конверсія позичок, отриманих на зовнішніх ринках в іноземній валюті, у національну валюту; 4) депонування певної частини отриманих позичальником зовнішніх кредитів на спеціальних рахунках у центральному банку; 5) посилення контролю за продажем цінних паперів нерезидентам і здійснення ними інвестицій; 6) після стабілізації ситуації на валютному ринку та в економіці в цілому – доповнення Закону України «Про валютне регулювання і валютний контроль» нормами про заборону конверсійних операцій поза банками, обов'язкову конвертацію переказів фізичних осіб у національну валюту,

заборону відкриття нових депозитів в іноземній валюті та внесення змін до Кримінального кодексу України про кримінальну відповідальність за валютнообмінні операції поза банками;

– **у сфері грошово-кредитної політики:** 1) відображення цілей грошово-кредитної та валютної політики в кількісному вираженні в Основних засадах грошово-кредитної політики; 2) розроблення рейтингу комерційних банків на основі проведення щоквартального стрес-тестування, відповідно до якого відбирати банки, які мають право отримувати кредити рефінансування; 3) ухвалення закону України «Про банківське кредитування в Україні», в якому передбачити розділ «Умови, принципи та особливості кредитування Національним банком України комерційних банків», де чітко прописати: види і цілі кредитів рефінансування; вимоги до банків, які мають право і на основі яких критеріїв отримати кредит рефінансування; вимоги до застави за кредитами рефінансування; перелік санкцій і характер відповідальності за порушення цільового характеру кредиту рефінансування (внести відповідні зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України; 4) встановлення граничних лімітів (стель), які мають обмежити викуп Національним банком України ОВДП на первинному ринку з метою уникнення емісійного формування доходу Державного бюджету України; 5) визначення розміру процентних ставок «овернайт» і процентних ставок за строковими кредитами рефінансування (які формуватимуть коридор ставок) на рівні базової ставки НБУ плюс/мінус 2–4 процентні пункти;

– **у сфері банківського нагляду і контролю:** 1) законодавче закріплення вимоги щодо засновників банків, зокрема, один із засновників, що володіє часткою не менше ніж 20%, повинен виступати гарантом надання фінансової допомоги в разі виникнення в банку фінансових труднощів. Інститут гаранта повинен діяти постійно, чим забезпечується відповідальність за результати діяльності банку та гарантія фінансової стійкості; 2) удосконалення розрахунку нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2), де кредити підприємствам віднесені в шосту групу активів (ступінь ризику 100%) у частині ранжирування ризиковості кредитів за фінансовим станом контрагентів; 3) оптимізація розрахунку нормативів ліквідності у частині розрахунку нормативних значень за групами банків за обсягом активів (найбільші, великі, середні та малі); 4) удосконалення розрахунку

нормативів кредитних ризиків шляхом внесення в базу розрахунку статті балансу комерційних банків «Інші фінансові активи»; 5) підвищення ефективності управління ліквідністю банківської системи України через розгляд можливості створення на комерційній основі Фонду взаємодопомоги банкам під патронатом Асоціації українських банків та Українського кредитно-банківського союзу, що дозволить банкам оперативнo залучати кошти для підтримки належного рівня ліквідності; 6) упровадження механізму гарантування Національним банком України міжбанківських кредитів і виплат компенсацій у разі банкрутства банків-позичальників;

– у сфері антиінфляційної політики: 1) тимчасова відмова Національного банку України від намірів застосування монетарного режиму інфляційного таргетування до часу створення належних передумов для ефективного інфляційного таргетування, зокрема: а) забезпечення високого рівня фінансової стійкості банківської системи; б) досягнення стабільних темпів економічного зростання; в) демонополізація економіки і відмова від адміністративного контролю цін; г) забезпечення збалансованих доходів і витрат бюджету; ґ) розвиток внутрішнього споживання та імпортозаміщення; д) підвищення конкурентних переваг національного виробництва на зовнішніх ринках; е) забезпечення низького рівня доларизації економіки; є) забезпечення високого рівня незалежності центрального банку; 2) збереження певного перехідного періоду, протягом якого потрібно здійснювати паралельне таргетування як інфляції, так і обмінного курсу.

Упровадження запропонованих нами заходів у сфері монетарної політики, банківського нагляду, кредитування реального сектору економіки дозволить відновити ефективну діяльність банківської системи України і сприятимуть економічній стабілізації.